

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Dit document is opgesteld naar aanleiding van het deelprogramma Wederopbouw van de visie Erfgoed en Ruimte en is een nadere uitwerking van de kernkwaliteiten zoals die genoemd zijn in bijlage 3 van de Visie Erfgoed en Ruimte.

Boxtel, Best en Sint-Oedenrode

De Scheeken

Toonbeeld van de wederopbouw

Inhoud

Wederopbouw: tonen van een tijdperk	pagina 2
Methodiek en leeswijzer	pagina 3
Wederopbouwperiode	pagina 4
Vóór de wederopbouw	pagina 7
Ruimtelijke analyse	pagina 9
– Massa-ruimte	pagina 13
– Verkaveling	pagina 15
– Ontsluiting	pagina 17
– Water	pagina 19
– Groen	pagina 21
– Bebouwing	pagina 23
– Bijzondere elementen	pagina 25
Huidige situatie	pagina 27
Kernkwaliteiten	pagina 29

Wederopbouw: tonen van een tijdperk

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft in 2011 dertig wederopbouwgebieden geselecteerd uit de periode tussen 1940 en 1965. In deze periode is een groot deel van Nederland opnieuw ingericht. Dat gebeurde op een totaal andere manier dan vóór de oorlog. De geselecteerde gebieden geven met elkaar een goed beeld van hoe er gedacht, gebouwd en ingericht werd en kunnen worden beschouwd als toonbeelden van de Wederopbouwperiode. Ze onderscheiden zich nationaal of zelfs internationaal, bijvoorbeeld vanwege de kwaliteit van de architectuur of als bijzonder voorbeeld van stedenbouw of landschapsinrichting. De Rijksdienst heeft de gebieden in drie gebiedstypen ingedeeld: de wederopbouwkeren (herstelde oorlogsschade), de naoorlogse woonwijken (planmatig opgezette uitbreidingswijken) en de landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden).

Wederopbouw is één van de vijf prioriteiten uit de rijksnota Kiezen voor karakter, de rijksvisie op erfgoed en ruimte die op 15 juni 2011 door de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu namens het kabinet is aangeboden aan de Tweede en Eerste Kamer (TK 2010-2011, 32 156 nr. 29).

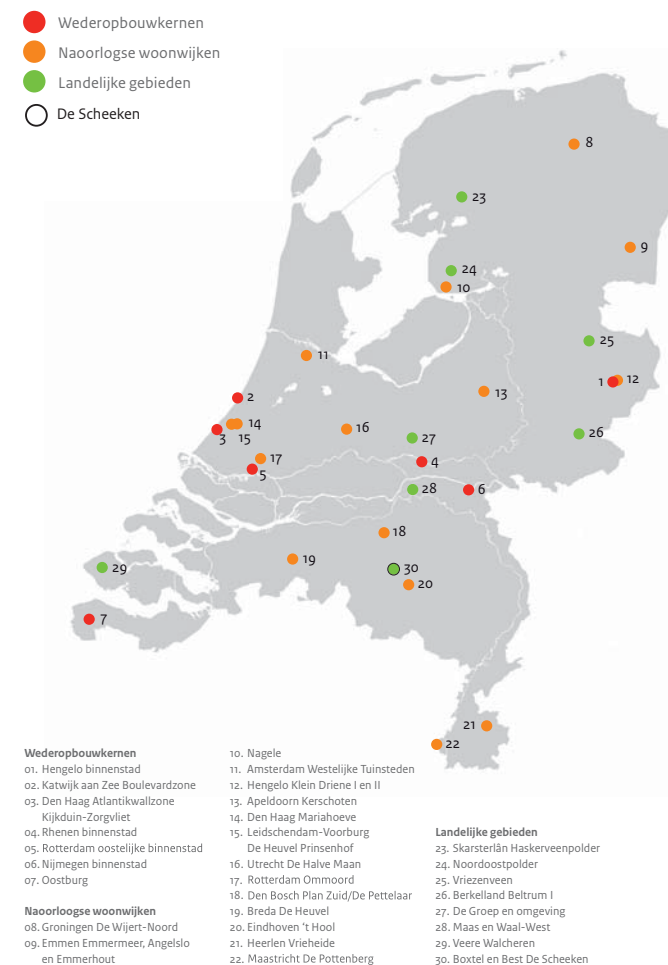
De selectie als wederopbouwgebied zorgt in de eerste plaats vooral voor meer aandacht en waardering. Daarnaast wil het Rijk stimuleren dat de bijzondere eigenschappen, de kwaliteiten van de Wederopbouwgebieden, ook in de toekomst herkenbaar aanwezig blijven en als cultureel erfgoed een rol van betekenis spelen in de ruimtelijke ordening.

In lijn met de Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (TK 2009-2010, 32 156 nr. 13) wordt hier in juridische zin invulling aangegeven – niet door aanwijzing als beschermd stads- of dorpsgezicht – maar als uitvloeisel van de verplichting om cultuurhistorie onderdeel te laten zijn van de belangenafweging in het kader van de totstandkoming van bestemmingsplannen, zoals opgenomen in artikel 3.1.6 lid 5 onder a van het Besluit ruimtelijke ordening.

Nu zo'n zestig jaar na de realisatie bouw of aanleg, zijn deze wederopbouwgebieden als gevolg van maatschappelijke en sociaaleconomische veranderingen, object van (ingrijpende) vernieuwingsoperaties. De uitdaging hierbij is om ontwikkelingen en vernieuwing hand-in-hand te laten gaan met het behoud van het bijzondere karakter van deze gebieden.

Kennis, inzicht en begrip van de cultuurhistorische waarden van de wederopbouwgebieden en hun ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis zijn van belang bij het maken van weloverwogen keuzes in de planvormingsprocessen. Dit gebiedsdocument is bedoeld ter ondersteuning hiervan en brengt de bijzondere kernkwaliteiten van De Scheeken in beeld: de ruilverkaveling/ontginning van De Scheeken.

30 wederopbouwgebieden

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Methodiek en leeswijzer

De methodiek is er op gericht de kernkwaliteiten uit de Wederopbouwperiode te analyseren en herkenbaar in beeld te brengen. Als basis voor de ruimtelijke analyse zijn bestaande studies gebruikt, waar nodig aangevuld met een veldbezoek om de bureaustudie te toetsen. In het colofon van dit document is opgenomen welke studies en rapporten als basis gebruikt zijn voor dit gebiedsdocument. De inhoudelijke focus van de gebiedsdocumenten ligt op de Wederopbouwperiode en de actuele situatie van het gebied. Om de context van de ontwikkelingen te begrijpen, zijn waar nodig relevante ontwikkelingen uit andere tijdspannen meegenomen in de analyse.

In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de wederopbouwperiode in het algemeen en de specifieke ontwikkelingen met betrekking tot landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden) in het bijzonder. In de erna volgende hoofdstukken wordt ingezoomd op het onderhavige gebied en wordt door middel van een gebiedsanalyse geïdentificeerd wat de specifieke kernkwaliteiten zijn die dit gebied tot een wederopbouwgebied van nationaal belang maken.

Bron: Nationaal Archief

Wederopbouwperiode

Nederland maakte tussen 1945 en 1965 een ongekende transformatie door. In ruimtelijk, economisch en in sociaal-maatschappelijk opzicht veranderde ons land ingrijpend. Na de Tweede Wereldoorlog was veel landelijk gebied, gebouwde omgeving en infrastructuur zwaar beschadigd geraakt, stonden onder water of lagen compleet in puin. Het herstel van de oorlogsschade en de wederopbouw begon al in de oorlog. Steden en dorpen herrezen uit het puin dankzij krachtige samenwerking en een sterke centrale sturing. In deze periode zijn veel innovatieve en ongekende ontwerpen gerealiseerd, zowel bij stedelijk herstel en uitbreiding als bij de herinrichting van het landelijk gebied en de aanleg van nieuw land.

Vooroorlogse ontwikkelingen

Vóór de oorlog was er al de wens om het platteland te moderniseren. Nederland liep achter op het gebied van landbouwmechanisatie en landbouwgronden waren niet of nauwelijks ontsloten voor gemotoriseerd vervoer. Hiervoor werd het instrument ruilverkaveling ingezet om de inrichting van het landelijk gebied te verbeteren. In 1924 kwam hiervoor de eerste Ruilverkavelingswet tot stand. Er was vaak sprake van drie met elkaar samenhangende omstandigheden die nadelig werkten: versnipperd grondbezit, kleine, slecht bereikbare percelen en een slechte ontwatering. Door herverdeling van gronden ontstonden aaneengesloten eenheden grond.

Modernisering van de landbouw

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond er grote politieke en maatschappelijke aandacht voor de modernisering van het platteland. Bovendien heerste er grote overeenstemming over het doel en het resultaat van de modernisering. Drijvende kracht achter de landbouwhervormingen was Sicco Mansholt, zelf boer en minister van Landbouw in zes kabinetten in de

periode 1945-1958. Waar in de jaren 20 en 30 nog volop ontginningen en inpolderingen plaatsvonden, werd tijdens de Wederopbouwperiode vooral ingezet op een effectievere en efficiëntere landbouw door schaalvergroting, rationalisering en modernisering van de agrarische bedrijfsvoering. Men richtte zich op agrarische productieverbetering. Het eerste doel hiervan was de eigen voedselvoorziening: met de Hongerwinter nog vers in het geheugen, wilde men Nederland zelfvoorzienend maken. Ten tweede was productieverbetering nodig voor de export van landbouwproducten. Het landelijk gebied speelde dan ook een belangrijke rol bij het herstel en de groei van de Nederlandse economie. Ten derde was de vernieuwing van de agrarische sector gericht op verbetering van de positie en leefomstandigheden van de boeren.

Ruilverkavelingen en het landschapsplan

Na 1945 werden ruilverkavelingen steeds omvangrijker en complexer, waardoor het bestaande juridische kader niet meer voldeed. De ruilverkavelingswet werd daarom in 1954 gewijzigd. Ruilverkavelingen die onder de nieuwe ruilverkavelingswet van 1954 vielen, werden daarom ook wel aangeduid als ruilverkavelingen 'nieuwe stijl'. Naast de belangen voor de agrarische sector voorzag de wet nu ook in diverse andere functies, zoals infrastructuur, recreatie, streekverbetering en ontgroning en natuur- en cultuurwaarden. Een 'landschapsplan' werd een verplicht onderdeel van ieder ontwerp voor een ruilverkaveling of herinrichting. Het landschapsplan had tot doel om een harmonie te vinden tussen de herstructurering van de landbouw en de inrichting van het landschap. Overigens was vanaf 1944 het opstellen van een landschapsplan in feite al gangbaar: zo werd hiermee als eerste in Walcheren geëxperimenteerd. Ook voor De Scheeken (1944) en Beltrum (1950) is een landschapsplan opgesteld. Bij de wetswijziging van 1954 is deze werkwijze formeel vastgelegd.

Grootschalige ruilverkaveling leidde tot de herinrichting van honderdduizenden hectares cultuurgrond. Verspreide percelen werden samengevoegd en nieuwe (landbouw)wegen zorgden voor een verbeterde ontsluiting. Aan deze wegen werden nieuwe boerderijen gevestigd. Een typerend kenmerk van veel ruilverkavelingsgebieden is dat veel naoorlogse boerderijen bij hun akkers en weilanden zijn gebouwd en niet meer in dorpen liggen. Maatregelen voor een betere ontwatering waren onder andere de aanleg van drainage, nieuwe gemalen, het rechte trekken en verdiepen van waterlopen, de aanleg van nieuwe waterlopen en diepploegen. Door het beplantingsplan was er ook aandacht voor beplanting langs de wegen en om en bij de erven. Om variatie en hiërarchie in het landschap aan te brengen werden verschillende soorten en dichtheden beplanting gebruikt.

Het platteland en de bevolking waren in de eerste helft van de twintigste eeuw sterk achter gebleven op de ontwikkeling in de steden. Naast de fysieke verbetering van gebieden werd daarom ook de sociale structuur verbeterd door middel van streekverbeteringsplannen. In de streekverbeteringsgebieden werd met overheidssteun met een voorlichtingsprogramma getracht het boerengezin te moderniseren. Er was aandacht voor plattelandsvrouwen in hun rol als boerin en huisvrouw. En met de scholing van agrariërs kon de bedrijfsmodernisering verbeterd worden.

Inrichting van nieuw land

Bij de inrichting speelden bodemreliëf, waterhuishouding, (beoogde) bebouwing en (verwacht) grondgebruik een rol. Ook werden cultuurhistorische elementen en structuren soms gehandhaafd en in het landschap opgenomen. Het gaat bijvoorbeeld om landschapselementen als eendenkooien, molens, dijken en boomlinten. Creatieve oplossingen van

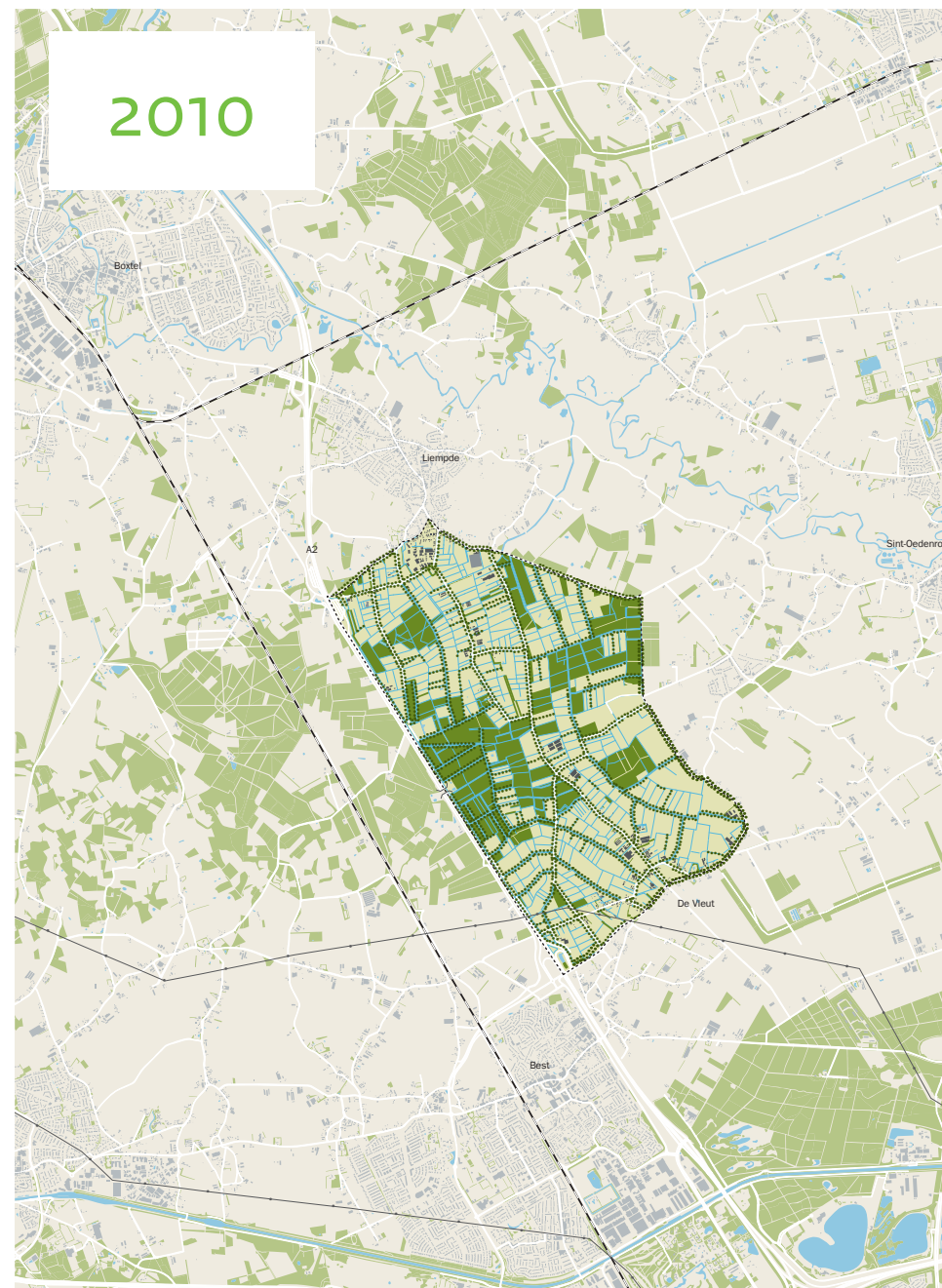
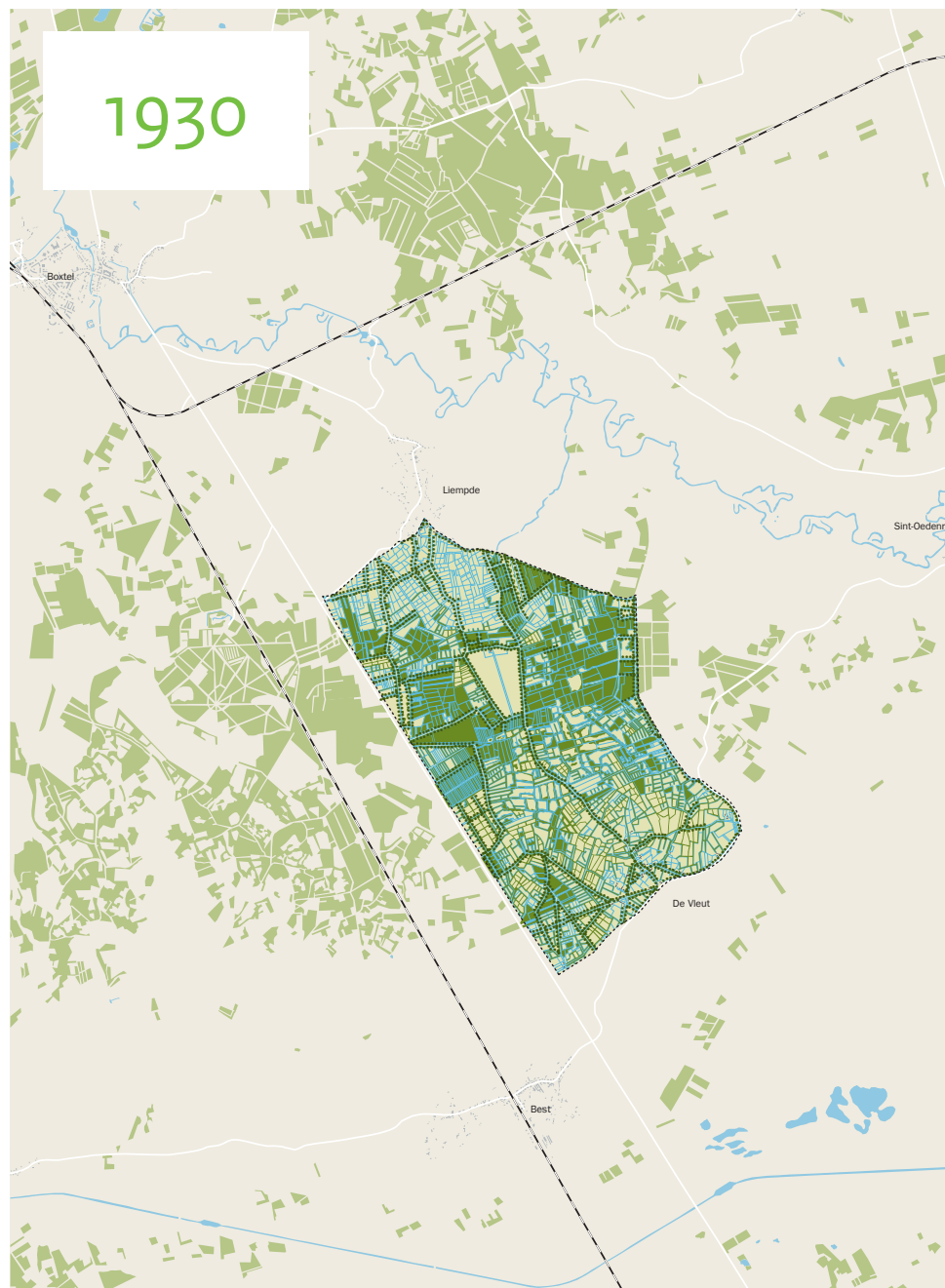
ingenieurs en landschapsarchitecten voor complexe ruimtelijke en waterstaatkundige vraagstukken, vernieuwde constructiewijzen en architectuur, standaardisering en de in het landschap aangepaste groenaanleg zijn kenmerkend voor de naoorlogse landinrichting.

Wederopbouw De Scheeken

Dit document gaat over het gebied De Scheeken (St. Oedenrode). Dit gebied is door de RCE op basis van de volgende drie kenmerken aangewezen als gebied van nationaal belang:

- kleinschalig landschap met weiden, bos, akkerlanden en boomkwekerij
- een door gevarieerde boomlinten verkamerd landschap
- perifere zwermen van wederopbouw en oudere bebouwing

Voor het opstellen van dit document zijn de volgende bronnen geraadpleegd: 'de Atlas van de Wederopbouw Nederland 1940-1965'; 'Wederopbouwgebied De Scheeken. Verkennend onderzoek naar de cultuurhistorische, landschappelijke en bouwkundige waarden' (Overland en Het Monumentenadviesbureau) en 'Boxtel en Best De Scheeken: een landelijk gebied van nationaal belang' (RCE).

Vóór de wederopbouw

Oorspronkelijk was De Scheeken een nat gebied op een lemige, slecht doorlatende ondergrond. In de winter en het voorjaar waren er hoge grondwaterstanden. Alleen de hoger gelegen randen werden bewoond en in het centrale deel stonden uitgestrekte elzenbroekbossen. Vanaf de elfde eeuw zijn deze bossen vanaf de randen ontgonnen en in gebruik genomen als gemeenschappelijke weidegronden en hooiland. Deze gronden waren gemeenschappelijk bezit. Door beweiding met schapen ontstonden er natte heidevelden. Er werd leem gewonnen en er waren hakhoutbossen. Omstreeks 1800 was de Scheeken een overwegend open en onverkaveld gebied.

Vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw werden in het gebied steeds meer populieren aangeplant voor de fabricage van klompen. Door de aanplant van populieren, het patroon van zandpaden en vochtige broekgronden ontstond het kenmerkende Meierijse “Peppellandschap”. Vanaf de Franse tijd (omstreeks 1800) komen de gronden in eigendom van de gemeenten. In de negentiende eeuw zijn de gronden geleidelijk aan verpacht of verkocht. Centraal ligt de Goossen Bunder, een grote open weide. De gronden op de Goossen Bunder liggen ver van nederzettingen, op de voormalige heide. In 1850 was hier heide/broekgrond. Aan het eind van de 19de eeuw zijn deze gronden ontgonnen tot grasland.

In de 19e en 20ste eeuw werd de landbouw in de Scheeken gekarakteriseerd door kleine gemengde landbouwbedrijven, met akkerbouwgronden, weide- en hooilanden en een kleine veestapel. Het gebied bleef zeer dun bevolkt en werd vanuit de kernen langs de rand geëxploiteerd, vooral vanuit Liempde, Sint-Oedenrode en het gehucht (De) Vleut. Het landschap had een besloten, verkamerd en kleinschalig karakter. Op de hoger gelegen gronden aan de noord- en zuidrand van het gebied lagen de kamptongingen (kleinschalig verkavelde akkerlanden) en stond de bebouwing. De vooroorlogse bebouwing in De Scheeken bestaat voornamelijk uit historische boerderijen van de in dit deel van Brabant kenmerkende typen: de kortgevel- en de langgevelboerderijen. Ook was er een meer besloten kerngebied met verspreid gelegen bosgebieden, deels bestaande uit productiehout, afgewisseld met open graslanden. In de overige, tussengelegen gebieden waren meer besloten kleinschalige, verkamerde graslanden en akkers aanwezig. Deze werden afgewisseld door percelen met bomen en bospercelen. De graslanden waren omzoomd door hagen en kavelbeplanting.

De Scheeken ca. 1930, (afbeelding: Kadaster).

Ruimtelijke analyse

Ruilverkaveling de Scheeken ligt ten oosten van de snelweg A2, tussen Liempde (gemeente Boxtel) en Best en omvat ca. 1030 ha. Een klein deel van de Scheeken is onderdeel van de gemeente Sint-Oedenrode, dit gedeelte is buiten de begrenzing van het Wederopbouwgebied gehouden.

De Scheeken was bekend om het schilderachtige landschap en was genomineerd voor de lijst van natuurmonumenten van Staatsbosbeheer. De structuur van De Scheeken was vanuit landbouwkundig perspectief echter niet optimaal. Zo waren de percelen klein, ondoelmatig en was het bezit sterk versnipperd. Het gebied was slecht ontsloten: er waren voornamelijk zandige en vaak doodlopende land-weggetjes aanwezig. Bovendien lagen veel percelen niet aan de openbare weg. De enige verharde wegen in het gebied waren de weg van Best naar St.-Oedenrode, de rijksweg van Den Bosch naar Eindhoven (de latere A2) en een aftakking naar Liempde. Ook de ontwatering van het gebied was gebrekkig: de watergangen hadden onvoldoende capaciteit en waren slecht onderhouden. Hierdoor ontstond wateroverlast, waardoor de spaarzame en smalle landbouwwegen vaak onbegaanbaar waren.

Het initiatief voor een ruilverkaveling in De Scheeken werd eind jaren '30 genomen door enkele boeren uit het gebied. Zij verzochten het boerenbondsbestuur om aandacht te besteden aan de verbetering van de verkaveling. In 1938 en 1939 is de aanvraag voor een ruilverkaveling ingediend. De ruilverkaveling werd voorlopig vastgesteld in november 1940 en de voorbereidingen werden gestart. De uitvoering begon ook nog in de oorlog. De werkzaamheden vonden plaats op grond van de Ruilverkavelingswet uit 1938, waarbij de wetwijzigingen van 1942 ook een rol zouden spelen. Het voorgenomen werk omvatte aanvankelijk vrijwillige kavelruil. Daarnaast zouden de grotendeels doodlopende weggetjes in het gebied gedeeltelijk worden hergetraceerd en met elkaar in verbinding worden gebracht. Ook was een samenhangend afwateringssysteem voorzien. Door de Tweede Wereldoorlog werd de planvorming echter vertraagd. De lokale organisatie werd in 1941 ontmanteld.

Ondertussen werkten technici van de Cultuurtechnische Dienst verder aan de plannen. In 1943 had het gebied de aandacht getrokken van F. Bakker Schut, P. Verhagen en G.A. Overdijkink. Zij adviseerden om de bossen uit te breiden. Vervolgens ging R.J. Benthem van Staatsbosbeheer aan de slag met het opstellen van een landschapsplan. Hij leverde in juli 1944 een landschapsplan 'avant la lettre' op. Zijn aanpak voor De Scheeken heeft model gestaan voor de landschapsplannen die in de Ruilverkavelingswet van 1954 als verplicht onderdeel zijn opgenomen. De Scheeken is dan ook een van de eerste ruilverkavelingsgebieden waarvoor een integraal landschapsplan is opgesteld, waarin - naast de beoogde kavelruil - ook landschappelijke, recreatieve en ecologische doelen een plek hebben gekregen. Het ruilverkavelingsprogramma was bij het bevrijdingsoffensief van eind 1944 al grotendeels voorbereid. Door de oorlog kwam het werk echter stil te liggen en liep het gebied flinke schade op door gevechten.

Globale tijlijn

Vóór wederopbouw (ca. 1930-1940)

- 1938-1939 Eerste aanvraag ruilverkaveling

Wederopbouw (ca. 1940-1970)

- 1940 Vaststelling ruilverkaveling
- 1940 Start uitvoering ruilverkaveling
- 1944 Landschapsplan
- Ontsluiting geoptimaliseerd
- 1956 Afronding ruilverkaveling
- Verbetering waterhuishouding

Landschapsplan De Scheeken, 1944. Bron: WUR speciale collecties

In maart 1946 hoorden de bewoners in De Scheeken dat er een ver uitgewerkt voorstel lag. Aanvankelijk werd de ruilverkaveling bij de stemming verworpen. De Centrale Cultuurtechnische Commissie vond het algemeen belang van de ruilverkaveling echter groot genoeg om te adviseren om 'artikel 36' van de Ruilverkavelingswet van 1938 toe te passen. De belangrijkste redenen hiervoor waren de slechte landbouwkundige toestand, de behoefte aan verhoging van de productiviteit van de bodem, en de behoefte aan werkverschaffing in het gebied.

In 1952 haalde Liempde de landelijke pers door een studie van het Rijkslandbouwconsulentschap waar in gesteld werd dat de Liempdse landbouw achterliep op de landelijke ontwikkelingen in de landbouw. Het was de eerste keer dat zo'n streekonderzoek in Nederland werd uitgevoerd. Het onderzoek ging gepaard met een welvaartsplan, waarin onder andere werd gepleit voor groei en intensivering van de veehouderij, een betere verkaveling en ontwatering en hogere bemestingsniveaus.

Het is op dit moment onduidelijk wanneer de uitvoering van de plannen precies gestart is. In 1956 was de ruilverkaveling gereed, maar toen bleek dat er nog aanpassingen aan de afwatering moesten plaatsvinden. Verder is eind jaren '50 op verschillende locaties een proefproject voor de teelt van populieren gestart. Deze percelen zijn herkenbaar aan de in het gelid geplante bomen.

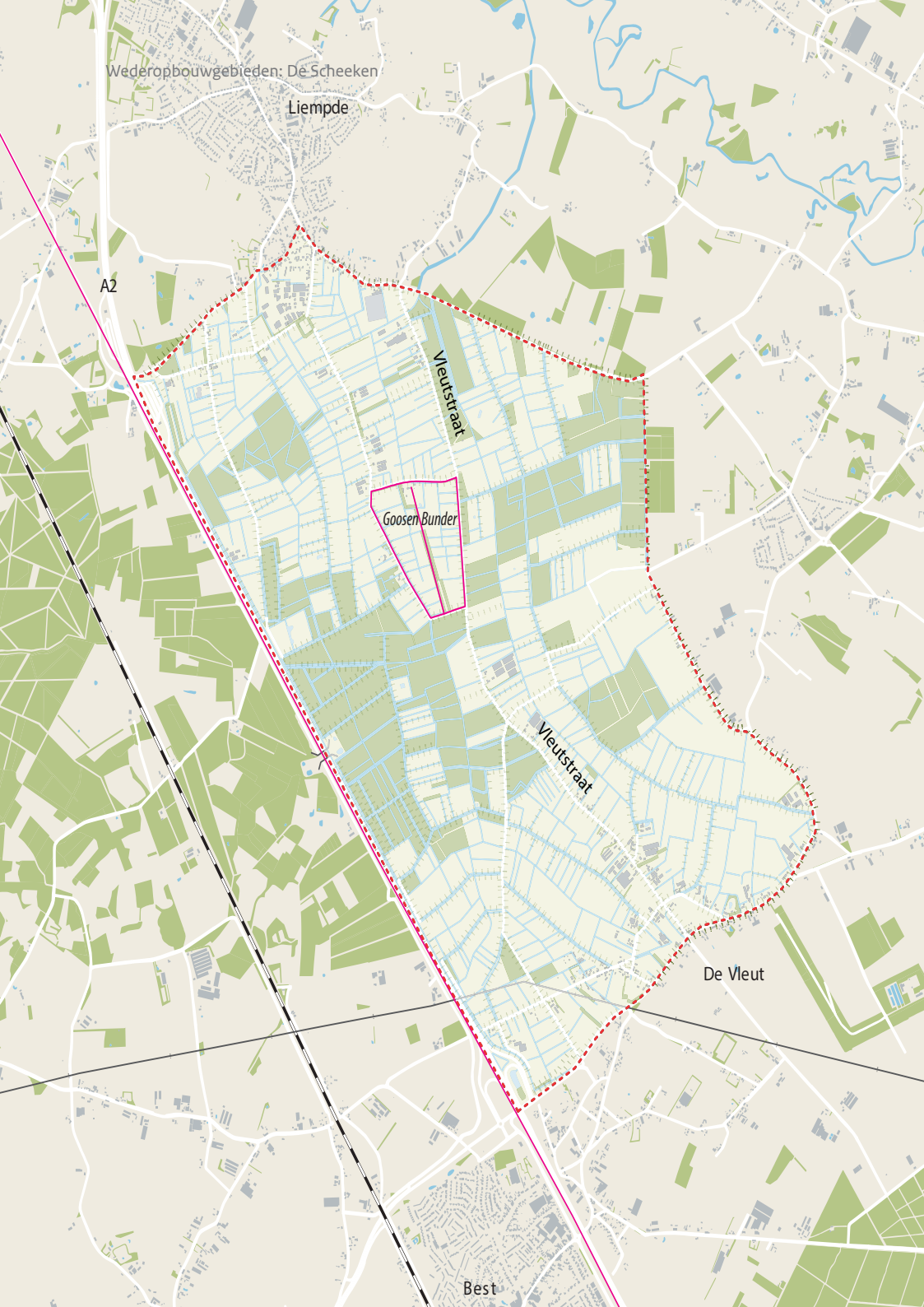
Ontwerpgedachte

Kenmerkend voor het landschapsplan van R.J. Benthem is de aanpak waarbij er veel aandacht is voor het bestaande landschap. Hierbij is zoveel mogelijk uitgegaan van de historische situatie en zijn veranderingen zorgvuldig doorgevoerd. Het plan bestaat uit een studie naar het landschap en de kwaliteiten daarvan en geeft richtlijnen voor de ontwikkeling van het landschap. Ook bevat het plan een inventarisatie

van de aanwezige ecologische waarden. In het landschapsplan zijn de aanwezige cultuurhistorische waarden, landschappelijke identiteit en natuurwaarden herkend en er is geprobeerd deze waarden in de essentie te behouden. Het landschapsplan bevat streekeigen, voor het plaatselijke en regionale cultuurlandschap karakteristieke beplanting die hiërarchisch is opgebouwd. Nieuwe wegen zijn van laanbeplanting voorzien. Door deze aanpak is geprobeerd om de landschappelijke waarden te behouden.

In het landschapsplan is een aantal wijzigingen ten opzichte van de oorspronkelijke plannen doorgevoerd. Zo is in het landschapsplan de historische hoofdstructuur behouden gebleven. Vooral verspreid bosbezit is tot meer compacte eenheden samengevoegd. De hoofdstructuur is in belangrijke mate gebaseerd op de bestaande opbouw. De aanvankelijk voorgestelde geometrische strakheid van wegen en waterlopen is met geringe ingrepen zoveel mogelijk voorkomen. Hierdoor komen nauwelijks rechte lijnen voor.

Ter compensatie van de beplanting die door de ruilverkavelingswerkzaamheden zou verdwijnen is het in een aantal ('meest oorspronkelijke') gebieden verplicht gesteld om beplanting aan te brengen rond de percelen of delen daarvan. Ook voor andere delen van het gebied is geadviseerd om als grensscheiding zoveel mogelijk te kiezen voor bomen, heggen en sloten. Dit om het gevarieerde landschap te behouden en te voorkomen dat er op grote schaal prikkeldraad zou worden toegepast. Verder is in het plan geadviseerd om terreinen te behouden vanwege hun natuurwetenschappelijke of landschappelijke waarde. Hiervoor zijn als criteria als 'het voorkomen van zeldzame plantensoorten' en 'de gaafheid van het oorspronkelijke populierenlandschap' gebruikt.

Massa-ruimte

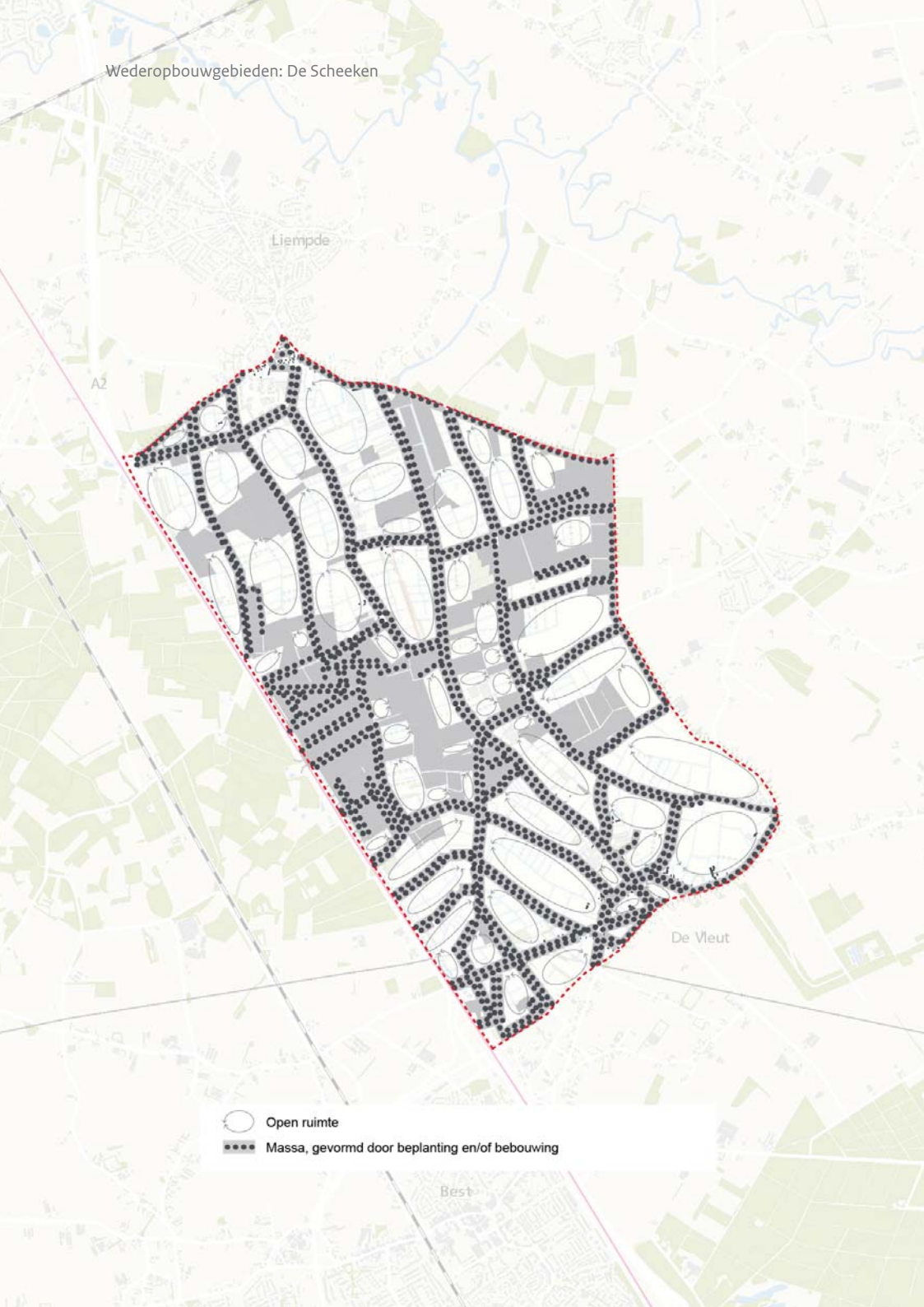
Op veel plekken heeft schaalvergroting plaatsgevonden, waardoor het fijnmazige landschap grootschaliger is geworden. De compartimentering in kamers is gehandhaafd, maar is eveneens grootschaliger geworden. De kamers zijn over het algemeen langwerpig van vorm. De kamerstructuur is strak afgebakend en hoogopgaand door de boomsoortkeuze (populieren). Er is minder perceelrandbegroeiing aanwezig dan vóór de Wederopbouwperiode. In het noordoostelijk deel is bos verdwenen en omgezet in landbouwgrond. In het westelijke deel is juist bos aangeplant, waardoor aaneengesloten bos is ontstaan met enkele grotere landbouwpercelen.

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Schaalvergroting kamerstructuur.
- Langwerpige kamerstructuur die strak en hoogopgaand is afgebakend door bomen (populieren).

Kamerstructuur met hoogopgaande populieren

- Open ruimte
- Massa, gevormd door beplanting en/of bebouwing

Verkaveling

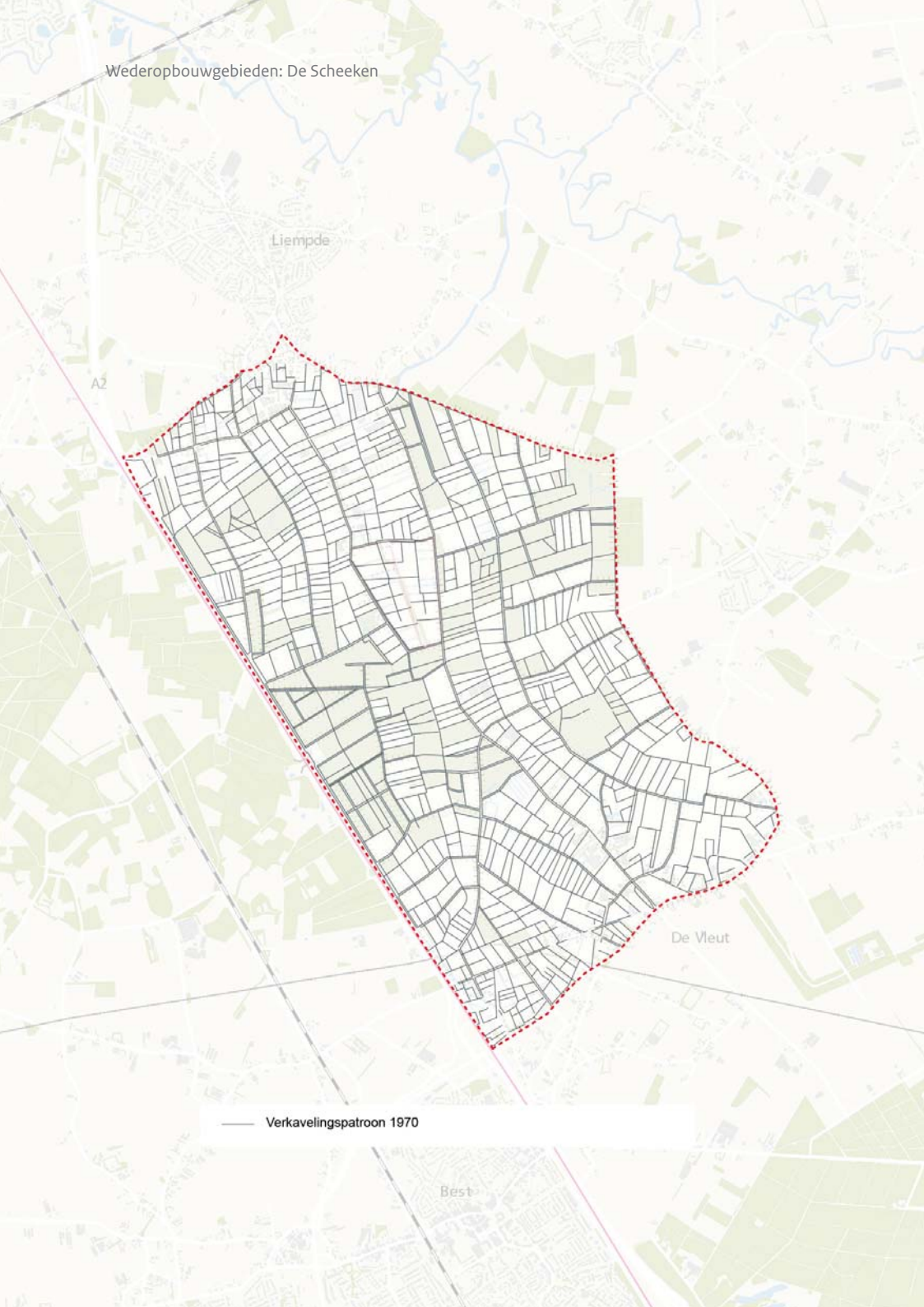
Op diverse plaatsen in het gebied zijn door schaalvergroting grotere kavels ontstaan. Rechthoekige kavels worden afgewisseld met blokverkaveling. Hierbij is de oorspronkelijke onregelmatige verkaveling herkenbaar gebleven..

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Grotere kavels door schaalvergroting.
- Oorspronkelijke onregelmatige verkaveling herkenbaar gehouden.

Voorbeeld van een gerationaliseerde kavel

Verkavelingspatroon 1930

Ontsluiting

De ontsluiting is verbeterd. De hoofdstructuur van de wegen is gebaseerd op de oorspronkelijke, veelal kronkelige structuur. Doodlopende weggetjes zijn onderling verbonden en er zijn nieuwe wegen en paden aangelegd. Enkele wegen zijn tijdens de ruilverkaveling rechter getrokken of kregen een enigszins aangepast tracé. Een deel van de paden is tijdens de ruilverkaveling onverhard gebleven. In de jaren vijftig is een netwerk van fietspaden toegevoegd.

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Hoofdstructuur gebaseerd op de oorspronkelijke, veelal kronkelige structuur.
- Hiërarchisch wegenpatroon herkenbaar aan de boomsoortkeuze voor de laanbeplanting.
- Aangepaste dan wel rechter getrokken tracés van enkele bestaande wegen.

Rechtgetrokken deel van het tracé van de Vleutstraat

- Wegen en paden van vóór de Wederopbouwperiode, verbeterd/verhard
- Wegen en paden uit Wederopbouwperiode (1940-1970)
- ... Oorspronkelijk tracé, aangepast en/of rechtgetrokken of verdwenen

Water

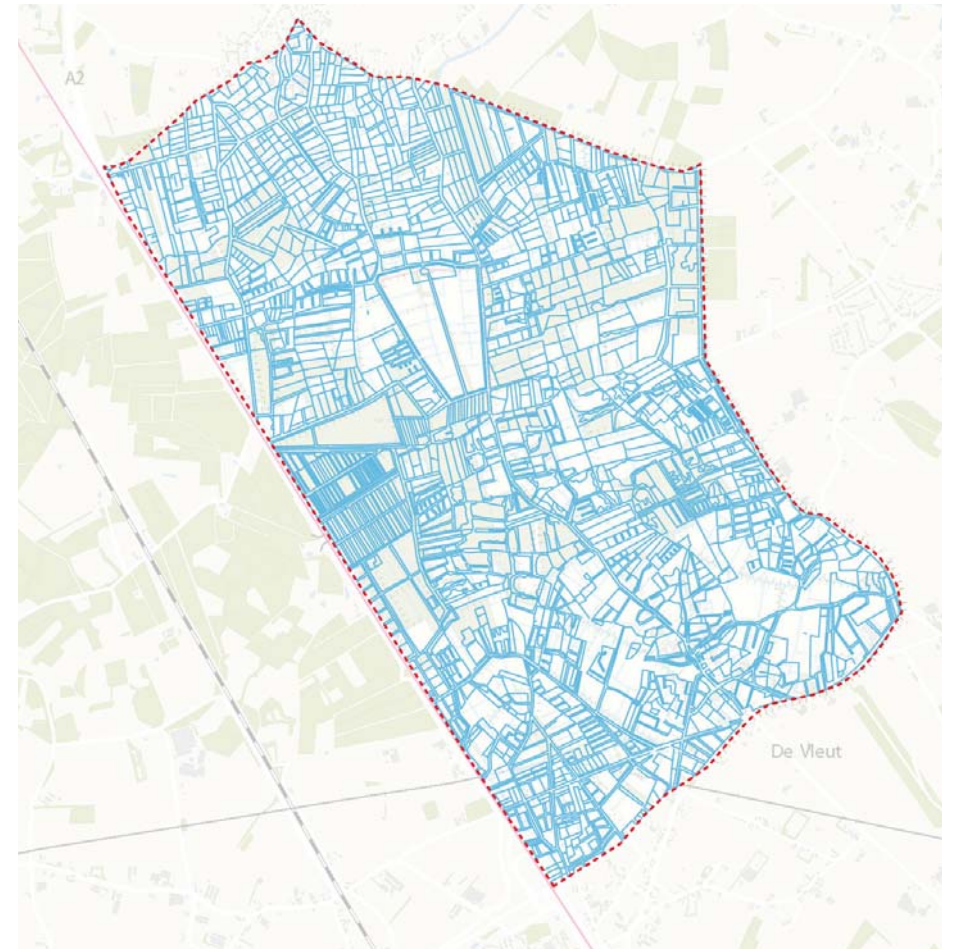
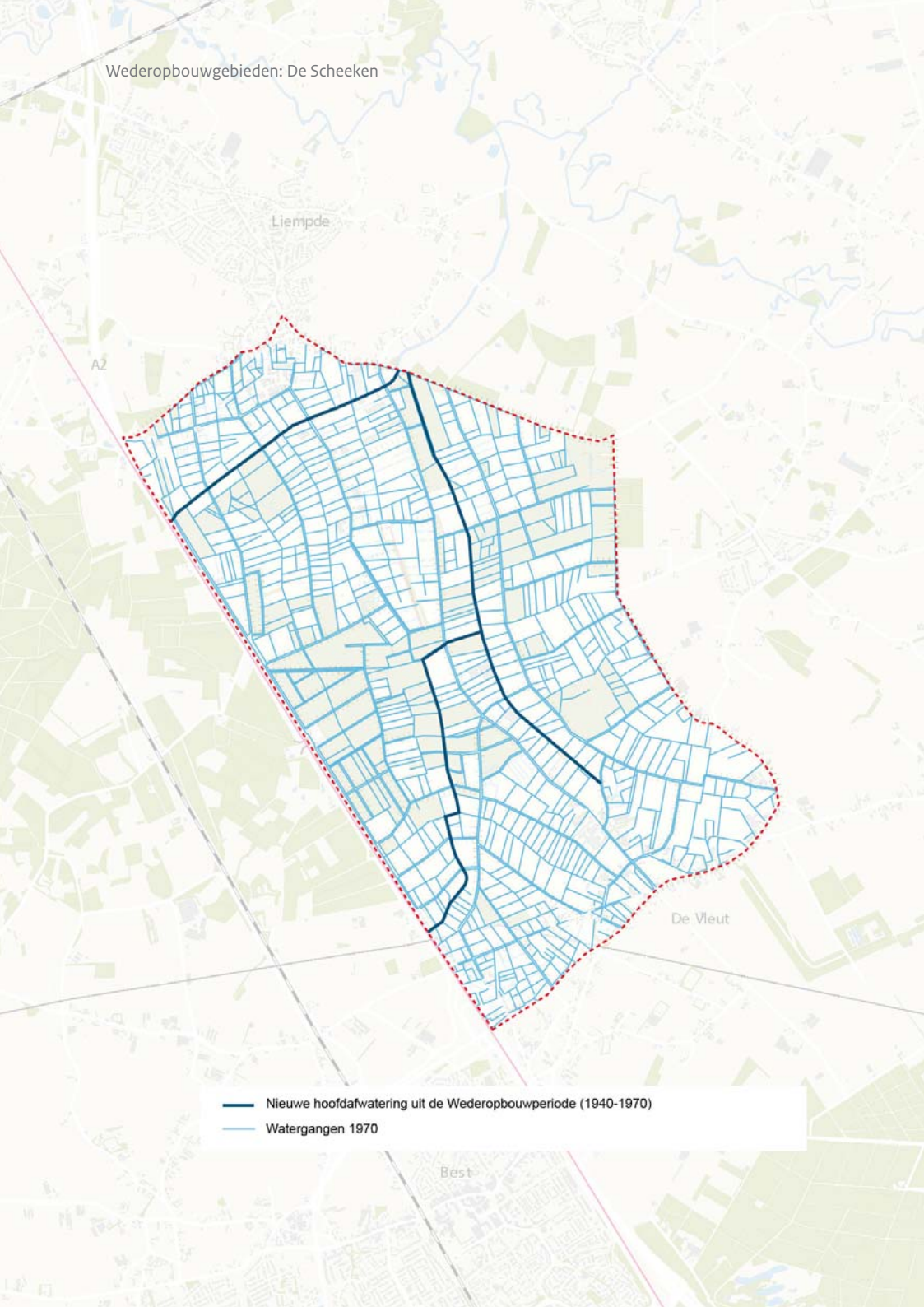
De waterhuishouding is verbeterd, waarbij de hoofdstructuur is gebaseerd op de oorspronkelijke, veelal kronkelige structuur. Het slotenpatroon is grootschaliger geworden en meer gerationaliseerd. Het gebied heeft een groot aantal meestal smalle sloten en beken die het gebied afwateren.

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Hoofdstructuur gebaseerd op de oorspronkelijke, veelal kronkelige structuur.
- Grootschaliger, meer gerationaliseerd slotenpatroon.
- Samenhangend afwateringssysteem met centrale as (de Grote Waterloop).

De Berendonkloop, onderdeel van de nieuwe hoofdafwatering uit de Wederopbouwperiode

Watergangen 1930

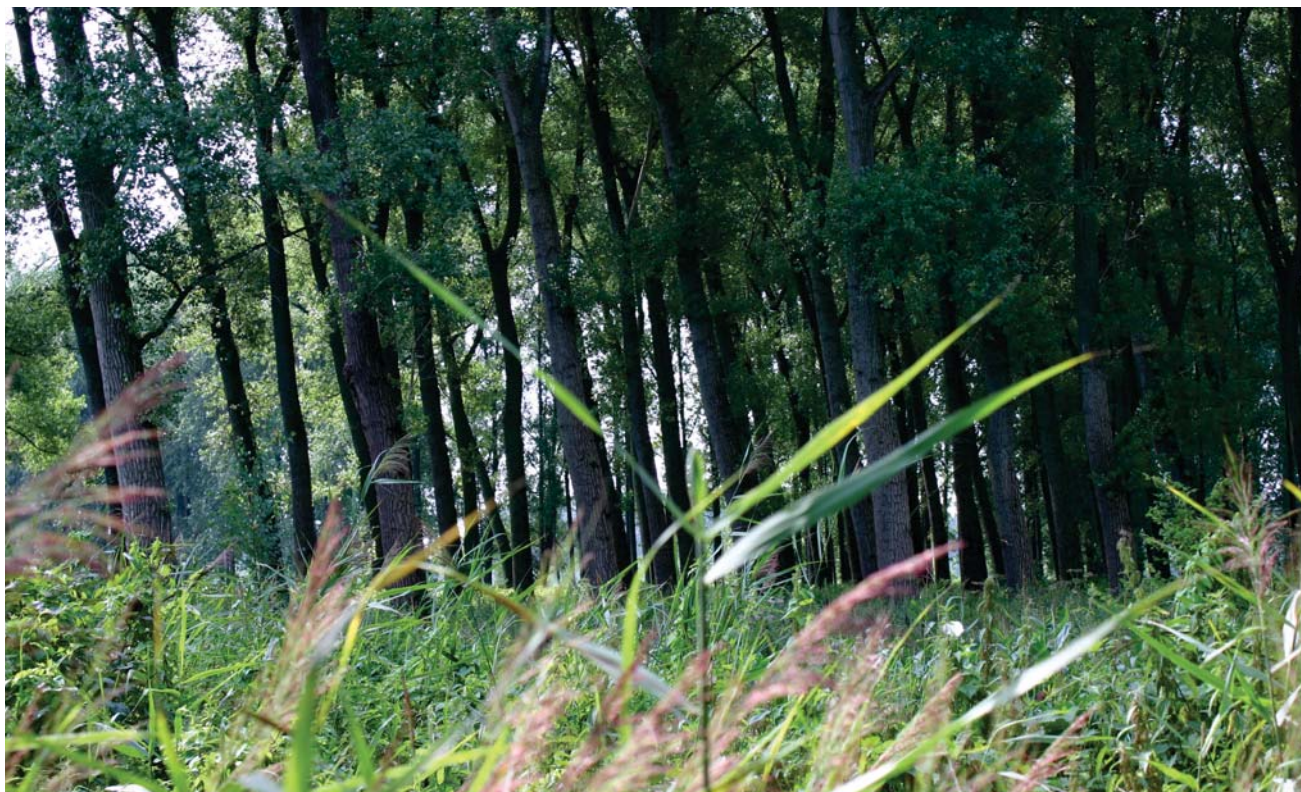
Groen

Het landschapsplan richt zich op streekeigen beplanting, waarbij populieren domineren. Het gaat hierbij zowel om de boscomplexen, als ook om de lintvormige, opgaande begroeiing, die hiërarchisch is opgebouwd. De deels nieuwe paden- en lanenstructuur is voorzien van (lineaire) beplanting. De meeste wegen zijn beplant met populieren. Enkele hoofdwegen hebben een laanbeplanting van eiken, waardoor de hiërarchie in het wegenpatroon wordt geaccentueerd. De landschappelijke kamers zijn omzoomd met hoog opgaand groen. Verder komen essen, wilgen en meidoorns in het beplantingsplan voor. Veel bospercelen hebben structuren van greppels, ruggen (rabatten) en afwateringssloten. In het reliëf zijn soms nog oude relicten te herkennen van voor de ruilverkaveling, zoals laanbeplanting van vroegere wegen en knikken in de rabatten die vroegere parcellering aangeven.

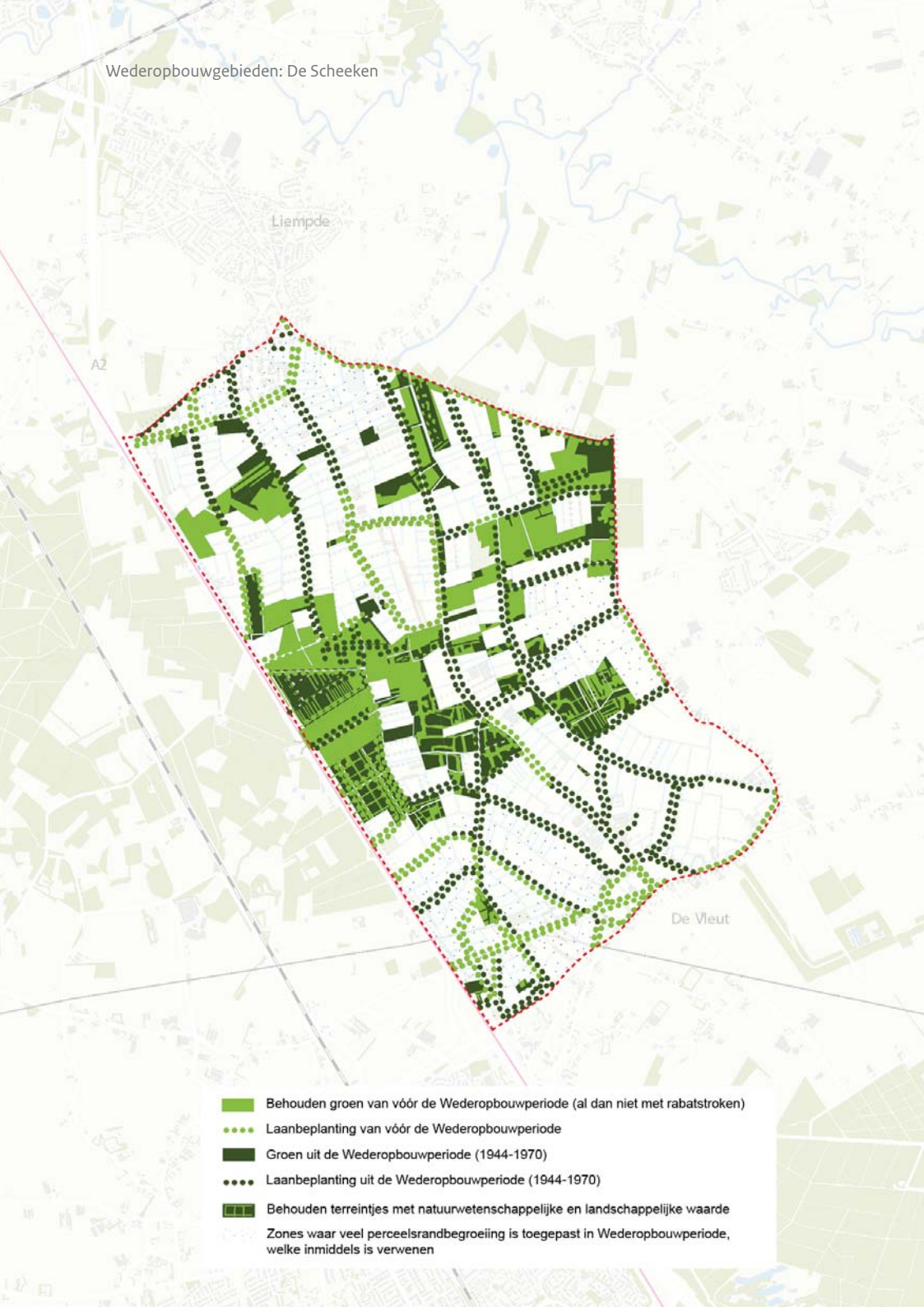
Op diverse plaatsen in het gebied is tijdens de ruilverkaveling perceelrandbegroeiing verwijderd. In het midden van de jaren vijftig is op verschillende locaties een proefproject gestart voor het telen van populieren voor onder andere houtproductie.

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Groenstructuur met streekeigen beplanting (voornamelijk populier).
- Hiërarchische groenstructuur door toepassing eik langs enkele hoofdwegen.
- Meer open landschap door opschonen van perceelrandbegroeiing.
- Proefvelden met populieren.

Populierenbos

Bebouwing

Bij de ruilverkaveling heeft op bescheiden schaal bebouwing plaatsgevonden waarbij de nieuwe bebouwing verspreid is opgenomen in de reeds bestaande bebouwingsstructuur. De bebouwing uit de Wederopbouwperiode ligt - op twee uitzonderingen na - in of aan de rand van de kernen De Vleut en Liempde. Er zijn geen geplande, grootschalige ensembles van Wederopbouwboerderijen in het gebied aanwezig zoals in veel andere Wederopbouwgebieden wel het geval is. In De Scheeken is hierdoor een gelaagde mix tussen oude en nieuwe bebouwing ontstaan.

In de vroeg naoorlogse periode is in de typologie en vormgeving nog vastgehouden aan de traditionele streekeigen bouw. Hierdoor zijn in De Scheeken in het begin van de Wederopbouwperiode vooral boerderijen gerealiseerd die zijn geënt op de Brabantse langgevelboerderij. Deze langgevelboerderijen uit de Wederopbouwperiode staan meestal dicht bij de openbare weg, met een siertuin en kleine weide aan de voorzijde. Wonen en werken bevinden zich onder één kap, maar zijn gescheiden door een (brand)muur.

In de loop van de jaren '50 worden ook andere boerderijtypen gerealiseerd en vindt een steeds verdere functiescheiding plaats. Eerst is het woonhuis vaak nog via een tussenlid met het bedrijfsgebouwtje verbonden. Later wordt het woonhuis helemaal losgekoppeld van het bedrijfsgebouwtje. Er ontstaat een mengvorm van traditionele en functionele stijlaccenten, waarbij een traditionele hoofdvorm (met kap) en materiaalgebruik (bakstenen gevels, houten kozijnen, pannendekking) in gebruik blijft.

In de loop van de jaren '60 wordt de traditionele vormgeving losgelaten, waardoor de boerderijwoningen steeds meer op burgerwoningen gaan lijken. Het bungalowachtige type is populair. Dit type bestaat veelal uit één woonlaag met kap en

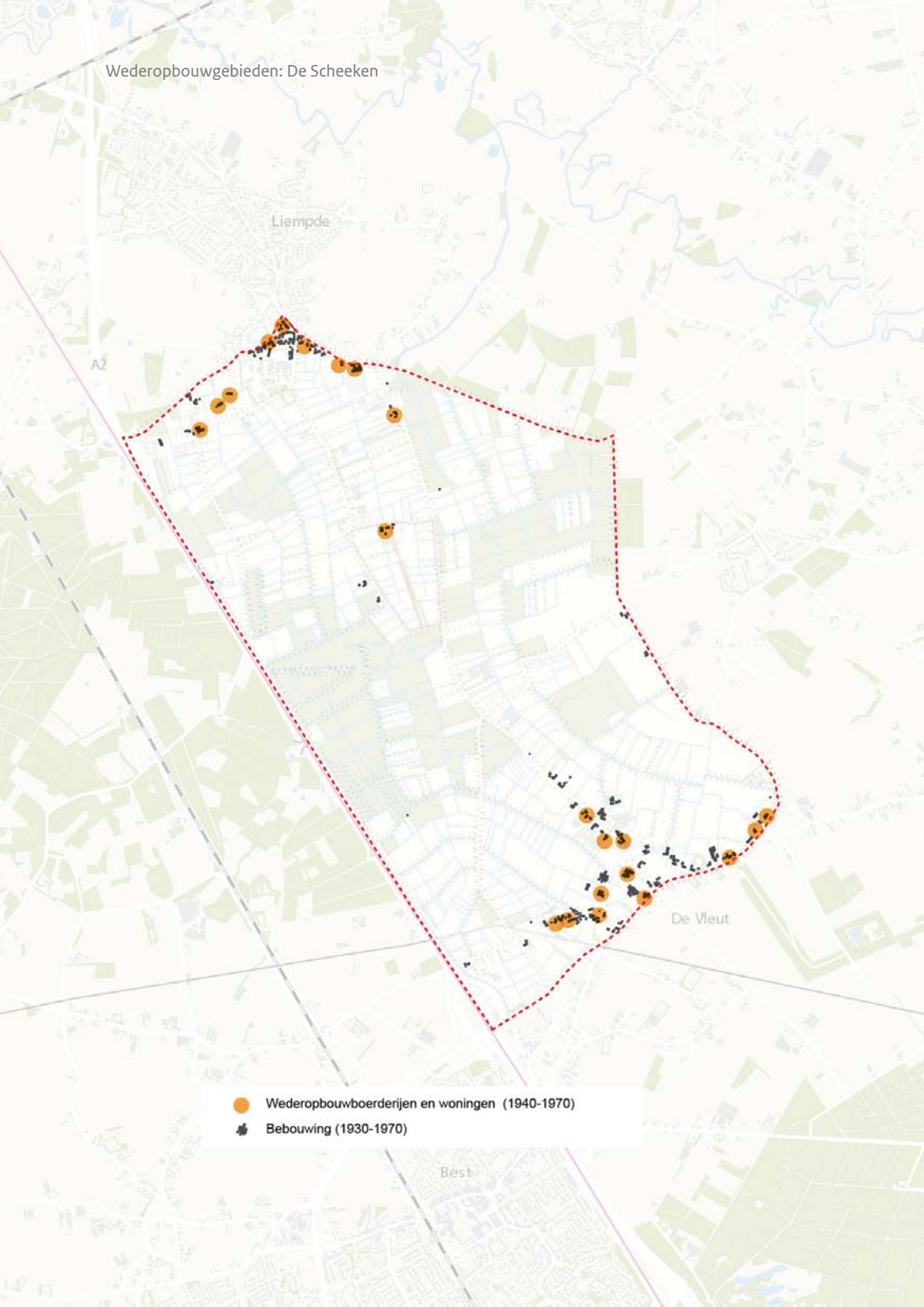
Wederopbouwboerderij aan de Vleutstraat

heeft gevels van (gele) baksteen. De vrijstaande bedrijfsgebouwen staan op het achterste gedeelte van het erf en zijn groot en pragmatisch.

In de Wederopbouwperiode zijn ook woonhuizen in de kernen toegevoegd (buiten kaartgebied). De toenemende welvaart en de bevolkingsgroei zorgden voor uitbreiding van de dorpen. Ook de veranderende bedrijfsvoering op de boerderijen en modernisering van de familiebanden leidden tot nieuwe woningbouw in de dorpen, bijvoorbeeld voor de huisvesting van agrarisch personeel en pensioengerechtigde boeren die niet langer op het oude erf bleven wonen. In 1950 is in de buurtschap de Vleut een Mariakapel gebouwd.

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Wederopbouwboerderijen zijn opgenomen in de bestaande structuur van de reeds aanwezige bebouwing.
- Gesitueerd nabij de kernen van Liempde en De Vleut.
- Verschillende typen wederopbouwboerderijen: traditioneel (langgevelboerderij) en modern

Bijzondere elementen

Doordat bij de ruilverkaveling getracht is om zorgvuldig met de oude (groen)structuren om te gaan, zijn er in het gebied nog redelijk veel cultuurhistorische en landschappelijke waarden van vóór de Wederopbouwperiode aanwezig.

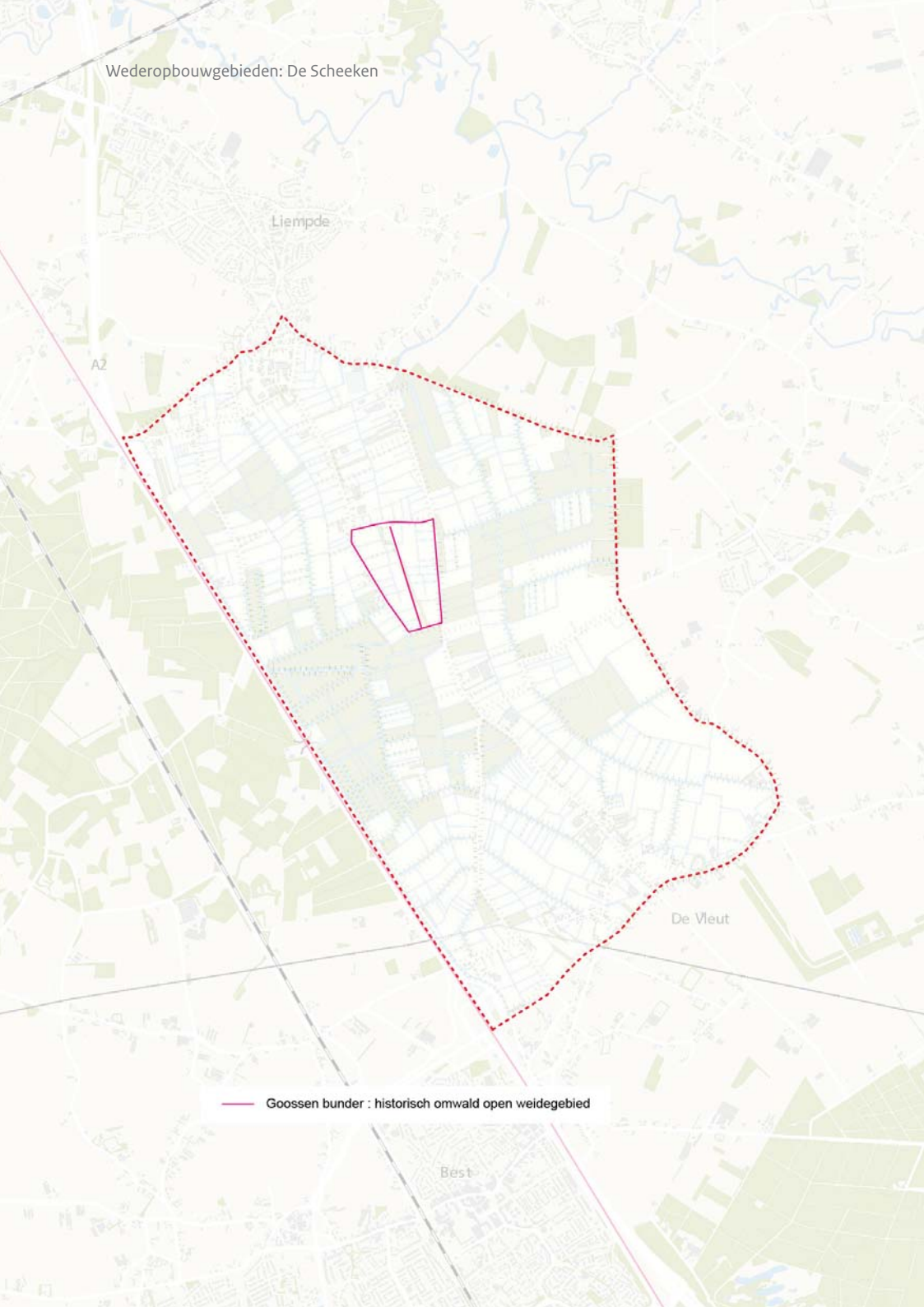
Tijdens de ruilverkaveling is de Goossenbunder als open eenheid bewaard is gebleven. De Goossenbunder is sinds de Middeleeuwen een onverkaveld, open en grotendeels omwald gebied. Lange tijd was het in gebruik als broekgrond / weidegebied. Rond 1900 is het gebied ontgonnen en omgevormd tot. De Goossenbunder is omgeven door opgaand hout, begroeide wallen en sloten. Centraal loopt een met singels omgeven pad.

Kernkwaliteiten behouden in Wederopbouwperiode:

- Goossenbunder: relict oorspronkelijk landschap

De Goossen bunder

— Goossen bunder : historisch omwald open weidegebied

Huidige situatie

De ruimtelijke hoofdstructuur van het landschapsplan is nog steeds herkenbaar. Wel heeft er een aantal veranderingen plaatsgevonden.

Verdichting en uitbreiding van bebouwing heeft voornamelijk aan de randen en tegen de kernen van De Vleut en Liempde plaatsgevonden. Aan de zuidwestrand van Liempde is een bedrijventerrein gerealiseerd.

Vanaf de jaren '70 heeft in de agrarische sector schaalvergroting plaatsgevonden, waardoor grotere boerderijcomplexen zijn ontstaan met grote stallen en verharde en bedrijfsmatig ingerichte erven. In die jaren '70 zijn aan de Hamsestraat nieuwe boerderijen gerealiseerd. Later zijn midden in het gebied twee intensieve veehouderijen gevestigd. Verder is in de kern van het gebied nauwelijks bebouwing aanwezig en maakt het gebied deel uit van een grote zone van onbebouwd en extensief gebruikt gebied.

Door de modernisering van het agrarische bedrijf en de functieverandering van boerderij naar woning zijn historische erfinrichtingen, bestratingen en beplantingen verdwenen. Maar vooral bij de in de Wederopbouwperiode gerealiseerde of vernieuwde (woning)erven zijn nog wel elementen van de oorspronkelijke inrichting en groene aankleding behouden gebleven, zoals gazontuinen met hagen, heesterborders en/of coniferengroepen.

De wegenstructuur ten opzichte van 1960 is nog redelijk gaaf. Er is een aantal nieuwe wegen aangelegd; deze liggen vaak op oude perceelsgrenzen. De A2 is verder verbreed. Sinds 2008 wordt gewerkt aan de verbetering van de waterhuishouding, met name door de grondwaterstand te verhogen.

Het landschap is vanwege kostenreductie en schaalvergroting in de landbouw inmiddels veel grootschaliger geworden en er zijn landschapselementen verdwenen. Op een aantal plaatsen is

Boomteelt

de hoofdstructuur met lanen nog herkenbaar. Wel zijn er in de loop van tijd op diverse plekken bomenrijen, singels, hagen en perceelrandbegroeiing verdwenen. Vooral in de natuurlijke kern en rond (nieuwe) bebouwing in het gebied zijn nieuwe bomenrijen en hagen toegevoegd. De as langs de A2 is landschappelijk versterkt. Langs de wegen is nog veelal een wegbeplanting van eiken of populieren aanwezig.

Verder is de verhouding tussen percelen met bos, weiden of akkerland in de loop van tijd veranderd. In de eerste jaren na de ruilverkaveling nam het bosareaal toe; later nam het areaal weide en akkerland toe. In het centrale deel van het gebied is verreweg het meeste bos gehandhaafd en is het bosareaal na de ruilverkaveling nog uitgebreid. In sommige delen van het gebied is het landschap opener geworden doordat de aanwezige bomen op weilanden zijn gekapt en deze gronden zijn

ingericht als landbouwgrond. In het zuidoostelijke deel van het gebied is sinds de jaren '70 de boomteelt sterk toegenomen. Het overige landbouwgebied is nu vooral in gebruik als grasland en voor maïsteelt. De Goosebunder vormt nog steeds een bijzondere eenheid in het gebied.

Natuurgebied de Scheeken (ca 440 ha) maakt deel uit van Nationaal Landschap Het Groene Woud en is met een natuurbrug verbonden met de Mortelen. Het is de bedoeling dat er een groot aaneengesloten natuurgebied ontstaat. De Scheeken behoort tot de bijzonder waardevolle leembossen van Het Groene Woud.

Kernkwaliteiten

Door het opstellen van een vooruitstrevend landschapsplan is geprobeerd om tijdens de Wederopbouwperiode de landschappelijke waarden te behouden. Er heeft een schaalvergroting in de oorspronkelijke, kleinschalige kamerstructuur plaatsgevonden waarbij een langwerpige kamerstructuur is ontstaan. De kamers zijn strak en hoogopgaand afgebakend doordat zij zijn omzoomd met populieren. Er is eveneens een schaalvergroting in de kavelstructuur doorgevoerd waarbij groter kavels zijn gerealiseerd. De oorspronkelijke onregelmatige verkaveling is hierbij herkenbaar gebleven. Zowel de hoofdstructuur van de wegen als die van de waterlopen is gebaseerd op de oorspronkelijke, veelal kronkelige structuur. Het hiërarchische wegenpatroon is herkenbaar aan de boomsoortkeuze voor de laanbeplanting waarbij eik is toegepast langs de hoofdwegen en populier langs de overige wegen. Van enkele bestaande wegen is het tracé aangepast dan wel rechtgetrokken. In de Wederopbouwperiode is een samenhangend afwateringssysteem aangelegd met de Grote Waterloop als centrale as. Het slotenpatroon is grootschaliger geworden en meer gerationaliseerd.

Voor de groenstructuur is streekeigen beplanting (voornamelijk populier) toegepast. Door toepassing eik langs enkele hoofdwegen is hiërarchie in de laanbeplanting ontstaan. Door het opschonen van perceelrandbegroeiing is een verdere schaalvergroting in het landschap doorgevoerd. De Goossenbunder is tijdens de ruilverkaveling als open eenheid behouden. Na de ruilverkaveling, eind jaren '50, zijn in het gebied proefvelden met populieren aangelegd.

De Wederopbouwboerderijen zijn opgenomen in de bestaande bebouwingsstructuur en veelal gesitueerd nabij de kernen van Liempde en De Vleut. Kenmerkend zijn de verschillende typen Wederopbouwboerderijen, waarvan het traditionele langgeveltype het meest voorkomt. Ook zijn er later in de Wederopbouwperiode moderne typen boerderijen gerealiseerd waarbij het woongedeelte en het bedrijfs gedeelte zijn gescheiden. Zo laat de Scheeken een mooie mix van verschillende tijdslagen zien en de ontwikkeling op het gebied van architectuur en functie.

Massa-ruimte

- Schaalvergroting kamerstructuur.
- Langwerpige kamerstructuur die strak en hoogopgaand is afgebakend door bomen (populieren).

verkaveling

- Grotere kavels door schaalvergroting.
- Oorspronkelijke onregelmatige verkaveling herkenbaar gehouden.

ontsluiting

- Hoofdstructuur gebaseerd op de oorspronkelijke, veelal kronkelige structuur.
- Hiërarchisch wegenpatroon herkenbaar aan de boomsoortkeuze voor de laanbeplanting.
- Aangepaste dan wel rechter getrokken tracés van enkele bestaande wegen.

water

- Hoofdstructuur gebaseerd op de oorspronkelijke, veelal kronkelige structuur.
- Grootschaliger, meer gerationaliseerd slotenpatroon.
- Samenhangend afwateringssysteem met centrale as (de Grote Waterloop).

groen

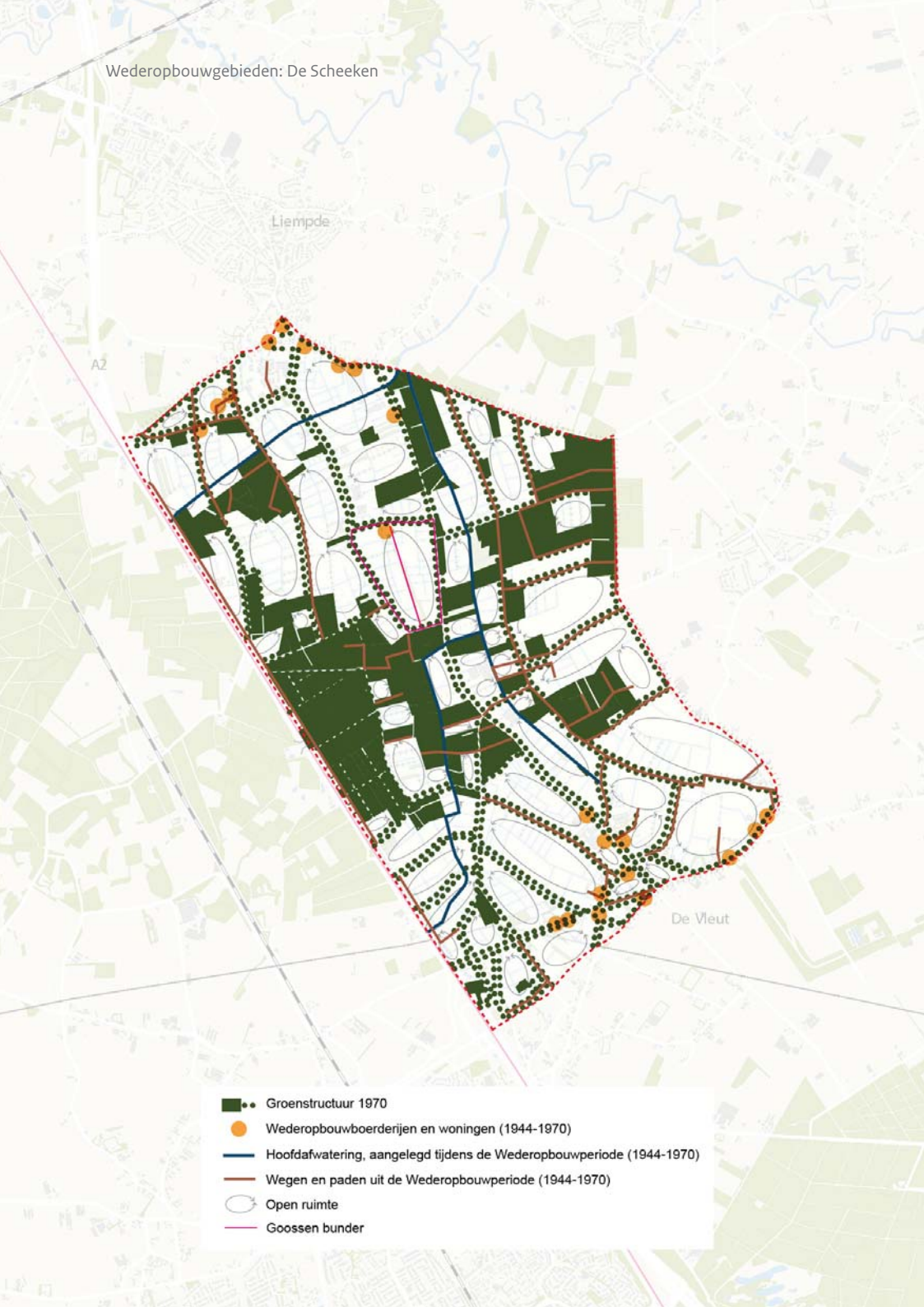
- Groenstructuur met streekeigen beplanting (voornamelijk populier).
- Hiërarchische groenstructuur door toepassing eik langs enkele hoofdwegen.
- Meer open landschap door opschonen van perceelrandbegroeiing.
- Proefvelden met populieren.

bebouwing

- Wederopbouwboerderijen zijn opgenomen in de bestaande structuur van de reeds aanwezige bebouwing.
- Gesitueerd nabij de kernen van Liempde en De Vleut.
- Verschillende typen wederopbouwboerderijen: traditioneel (langgevelboerderij) en modern

behouden bijzondere elementen

- Goossenbunder: relict oorspronkelijk landschap

Bronnen: **Anita Blom (red.):** Atlas van de Wederopbouw Nederland 1940-1965, Ontwerpen aan Stad en land. (onder andere gebaseerd op Landschapsplan, 1952)
Berendsen, H. J. A. (2005): Landschap in delen. Overzicht van de geofactoren.

Overland en Monumentenadviesbureau (2014). Wederopbouwgebied De Scheeken. Verkennend onderzoek naar de cultuurhistorische, landschappelijke en bouwkundige waarden (onder andere gebaseerd op het Landschapsplan De Scheeken)

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2011) Ruilverkaveling. Gids Cultuurhistorie 18, 2011.

Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (2015): Boxtel en Best De Scheeken. Een landelijk gebied van nationaal belang.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Wederopbouwgebieden. Geraadpleegd via: <http://erfgoedmonitor.nl/onderwerpen/wederopbouwgebieden>

Van De Bergh, S. (2009): Verdeeld land. De geschiedenis van de ruilverkaveling in Nederland vanuit een lokaal perspectief, 1890-1985.

Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid. De functies van de verzorgingsstaat. Geraadpleegd via: <http://www.wrr.nl/publicaties/samenvattingen/samenvatting-de-verzorgingsstaat-herwogen/2-de-functies-van-de-verzorgingsstaat/>

Colofon

Gebiedsdocument Scheeken

Samenstelling en tekst: Land-id

Afbeeldingen en foto's: zijn afkomstig van Land-id tenzij anders vermeld.

De tekeningen en het kaartmateriaal zijn vervaardigd door Land-id.

Luchtfoto: RCE, Siebe Swart

Ontwerp: Tegenwind grafisch ontwerp

Bij het tot stand komen van deze publicatie is zoveel mogelijk getracht toestemming te krijgen voor het beeldgebruik van de oorspronkelijke rechthebbenden of hun uitgevers. Indien een rechthebbende denkt aanspraak te kunnen maken op een beeld, dan kunt u contact opnemen met InfoDesk info@cultureelerfgoed.nl

Er heeft geen nader gedetailleerd veldonderzoek plaatsgevonden in het kader van deze gebiedsbeschrijving.

©Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staat voor de bescherming van het roerende en onroerende erfgoed van nationaal belang. Met specialistische kennis stimuleert de dienst een goede zorg voor archeologie, monumenten, cultuurlandschap, beeldende kunst en kunstnijverheid.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
033 – 421 7 421 | fax 033 – 421 7 799
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl